



NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

INTERMEDIATE LEVEL OF SPOKEN SANSKRIT

DR. ANURADHA CHOUDRY

DEPARTMENT OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

IIT Kharagpur

**Lecture 19: Third person pronouns and nouns (m/n/f) in the dual:
Part 1**

CONCEPTS COVERED

- ❑ Introduction to the 1st and 2nd cases for पुंलिङ्ग (pumliṅga – masculine) and नपुंसकलिङ्ग (napuṁsakaliṅga – neuter) words ending with अकार (akāra – letter ‘a’) and स्त्रीलिङ्ग (strīliṅga – feminine) words ending with आकार (ākāra – letter ‘ā’) and ईकार (īkāra – letter ‘ī’) in the द्विवचन (dvivacana – dual) forms
- ❑ Understanding the Verb conjugation grid and practice of the वर्तमानकाल (vartamānakāla - present)
- ❑ Building of vocabulary



अभ्यासः (abhyāsaḥ) - Practice



कः (m) किं करोति ? कौ kau
का (f) किं करोति ? के ke

किं कुरुतः kurutaḥ?

सः / एषः गायकः gāyakaḥ / गायकौ gāyakāu

साḥ / एषाḥ क्रीडकः krīḍaka

(ए)तौ विचारकः vicāraka / रन्धकः randhaka

(ए)तौ नायकः nāyaka / पाचकः pācaka

चित्रकारः citrakāra / पत्रकारः patrakāra

तन्त्रज्ञः tantrajña / शास्त्रज्ञः śāstrajña

सा / एषा नर्तकी nartakī / नर्तक्यौ nartakyaḥ

सा / एषा नटी naṭī

(ए)ते जननी jananī

(ए)ते अभिनेत्री abhinetrī

गायति gāyati / गायतः gāyataḥ

क्रीड ... krīḍa ...

विचारयति ... vicārayati ... / रन्ध... randha...

नयति ... nayati ... / पच ... paca ...

चित्रं citraṁ / पत्रं patraṁ ... करोति karoti / कुरुतः kurutaḥ

तन्त्रं tantraṁ / शास्त्रं śāstraṁ जानाति jānāti / जानीतः jānītaḥ

नृत्यति nr̥tyati / नृत्यतः nr̥tyataḥ

नटनं naṭanaṁ करोति / कुरुतः kurutaḥ

जन्म janma ददाति dadāti / दत्तः dattaḥ

अभिनयं abhinayaṁ करोति /



का (f) किं करोति ?
किं (n) किं करोति ?

के किं कुरुतः kurutaḥ?

सा / एषा	गायिका gāyikā / गायिके gāyike	गायति gāyati / गायतः gāyataḥ
sā / eṣā	रक्षिका rakṣikā	रक्ष ... rakṣa ...
	विचारिका vicārikā	विचारयति ... vicārayati ...
	तन्त्रज्ञा tantrajñā	तन्त्रं tantram जानाति jānāti / जानीतः jānītaḥ
(ए)ते	शास्त्रज्ञा śāstrajñā	शास्त्रं
(e)te	विमानम् vimānam / विमाने vimāne	शीघ्रं śīghram गच्छति gacchati / तः taḥ
	वाहन vahana	मन्दं mandam चलति calati
तत् / एतत्	मित्र mitra	सर्वदा sarvadā साहाय्यं sāhāyyam करोति karoti
tat / etat	नक्षत्र nakṣatra	निश्चित-मार्गेण niścita-mārgeṇa गच्छति gacchati



पुरुषः / वचनम्
puruṣaḥ / vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

two
ता
tau

प्रथमः = 3rd Person
prathamah

(also for 2nd Person (f))

सः / सा/ तत्
saḥ /sā /tat

तौ / ते / ते
tau / te / te

ते / ताः / तानि
te / tāḥ / tāni

भवान् / भवती
bhavān/ bhavatī

भवन्तौ / भवत्यौ
bhavantau / bhavatyaū

भवन्तः / भवत्यः
bhavantah / bhavatyah

मध्यमः = 2nd Person
(inf)
madhyamah

त्वम्
tvam

युवाम्
yuvām

यूयम्
yūyam

उत्तमः = 1st Person
uttamah

अहम्
aham

आवाम्
āvām

वयम्
vayam



वर्तमानकालः - vartamānakālah

विद्

८

पुरुषः / वचनम्
puruṣaḥ / vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

प्रथमः = 3rd Person
prathamah
(also for 2nd Person (f))

(सः... / भवान्...) वदति [ति]
(saḥ.../ bhavān...) vadati [ti]

(तौ... / भवन्तौ...) वदतः [तः]
(tau... / bhavantau...) vadataḥ [taḥ]

(ते... / भवन्तः...) वदन्ति [न्ति]
(te.../ bhavantaḥ...) vadanti [nti]

मध्यमः = 2nd Person (inf)
madhyamah

(त्वम्) वदसि [सि]
(tvam) vadasi [si]

(युवाम्) वदथः [थः]
(yuvām) vadathaḥ [thaḥ]

(यूयम्) वदथ [थ]
(yūyam) vadatha [tha]

उत्तमः = 1st Person
uttamah

(अहम्) वदामि [आमि]
(aham) vadāmi [āmi]

(आवाम्) वदावः [आवः]
(āvām) vadāvaḥ [āvaḥ]

(वयम्) वदामः [आमः]
(vayam) vadāmaḥ [āmaḥ]



वर्तमानकालः - vartamānakālah

पुरुषः / वचनम्
puruṣaḥ / vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

प्रथमः = 3rd Person
prathamah

(also for 2nd Person (f))

वदति [ति]
vadati [ti]

वदतः [तः]
vadataḥ [taḥ]

वदन्ति [न्ति]
vadanti [nti]

मध्यमः = 2nd Person (inf)
madhyamah

वदसि [सि]
vadasi [si]

वदथः [थः]
vadathaḥ [thaḥ]

वदथ [थ]
vadatha [tha]

उत्तमः = 1st Person
uttamah

वदामि [आमि]
vadāmi [āmi]

वदावः [आवः]
vadāvaḥ [āvaḥ]

वदामः [आमः]
vadāmaḥ [āmaḥ]

^{1st gr} भ्वादि bhvādi गणः gaṇaḥ

भू bhū -> भवति bhavati

पठ् paṭh -> पठति paṭhati

गम् gam -> गच्छति gacchati

स्था sthā -> तिष्ठति tiṣṭhati

दृश्् drś -> पश्यति paśyati

^{1st gr} of verbs



वर्तमानकालः - vartamānakālah

पुरुषः / वचनम्
puruṣaḥ / vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

अस्

2nd gr

अदादि गणः

अत्

प्रथमः = 3rd Person
prathamah
(also for 2nd Person (f))

अस्ति [ति]
asti [ti]

स्तः [तः]
staḥ [taḥ]

सन्ति [न्ति]
santi [nti]

मध्यमः = 2nd Person (inf)
madhyamah

असि [सि]
asi [si]

स्थः [थः]
sthaḥ [thaḥ]

स्थ [थ]
stha [tha]

उत्तमः = 1st Person
uttamah

अस्मि [मि]
asmi [mi]

स्वः [वः]
svaḥ [vaḥ]

स्मः [मः]
smaḥ [maḥ]



कं -> कौ kau ; काम् / किं - > के ke पश्यति ?

offer/proposal

① आवाम्

प्रस्तावम् prastāvam / प्रस्तावौ prastāvau

पश्यन्ति paśyanti

② त्वम्

महोत्सव mahotsava *grand festival*

पश्यथः paśyathaḥ

③ तौ / ते / ते / भवन्तौ (वत्यौ)

सखीम् sakhīm / सख्यौ sakhyau *girl friend*

पश्यति paśyati

④ वयम्

कुमारी kumārī

पश्यावः paśyāvaḥ

⑤ युवाम्

पश्यामि paśyāmi

⑥ सः / सा / तत् / भवान् (वती)

magazine

पत्रिका patrikā / पत्रिके patrike

पश्यथः paśyatha

⑦ यूयम्

पूजा pūjā

पश्यतः paśyataḥ

⑧ ते / ताः / तानि / भवन्तः (वत्यः)

नृत्यम् nr̥tyam / नृत्ये nr̥tye

पश्यसि paśyasi

⑨ अहम्

नयन nayana

eye

पश्यामः paśyāmaḥ



पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

**3rd Person Pronouns and Nouns in the Singular and Dual
(m[n] ‘a’ ending / f ‘ā’ & ‘ī’ endings)
in the 1st and 2nd cases**



वचनम् -> vacanam	एकव. ekava.	द्वि. dviva.	एकव. ekava.	द्वि. dviva.	एकव. ekava.	द्वि. dviva.	एकव. ekava.	द्वि. dviva.
---------------------	----------------	-----------------	----------------	-----------------	----------------	-----------------	----------------	-----------------

विभक्तिः - vibhaktiḥ	किम् – kim (m [f])	(ए)तद् – (e)tad (m [f])	जनक - janaka (m)	सहोदरी – sahodarī (f)
-------------------------	--------------------	-------------------------	------------------	-----------------------

प्रथमा prathamā	कः / का kaḥ / kā	कौ / के kau / ke	सः / एषः / सा / एषा saḥ / eṣaḥ / sā / eṣā	(ए)तौ / (ए)ते (e)tau / (e)te	जनकः janakaḥ	जनकौ janakau	सहोदरी sahodarī	सहोदर्यौ sahodaryau
द्वितीया dvitīyā	कम् / काम् kam / kām	कौ / के kau / ke	(ए)तम् / (ए)ताम् (e)tam / (e)tām	(ए)तौ / (ए)ते (e)tau / (e)te	जनकम् janakam	जनकौ janakau	सहोदरीम् sahodarīm	सहोदर्यौ sahodaryau
तृतीया tritīyā	केन kena		(ए)तेन (e)tena		जनकेन janakena		सहोदर्या sahodaryā	
चतुर्थी caturthī	कस्मै kasmai		(ए)तस्मै (e)tasmai		जनकाय janakāya		सहोदर्यै sahodaryai	
पञ्चमी pañcamī	कस्मात् kasmāt		(ए)तस्मात् (e)tasmāt		जनकात् janakāt		सहोदर्याः sahodaryāḥ	
षष्ठी ṣaṣṭhī	कस्य kasya		(ए)तस्य (e)tasya		जनकस्य janakasya		सहोदर्याः sahodaryāḥ	
सप्तमी saptamī	कस्मिन् kasmin		(ए)तस्मिन् (e)tasmin		जनके janake		सहोदर्याम् sahodaryām	
(सम्बोधनम्) (sambodhanam)					हे जनक he janaka		हे सहोदरि he sahodari	



वचनम् -> vacanam

एकव. ekava.	द्वि. dviva.	एकव. ekava.	द्वि. dviva.	एकव. ekava.	द्वि. dviva.	एकव. ekava.	द्वि. dviva.
----------------	-----------------	----------------	-----------------	----------------	-----------------	----------------	-----------------

विभक्तिः -
vibhaktiḥ

किम् – kim (f)

(ए)तद् – (e)tad (f)

अम्बा – ambā (f)

मित्र – mitra [n]

प्रथमा prathamā	का / किम् kā / kim	के ke	सा / एषा / (ए)तत् sā / eṣā / (e)tad	ते/ एते te /ete	अम्बा ambā	अम्बे ambe	मित्रम् mitram	मित्रे mitre
द्वितीया dvitīyā	काम्/ किम् kāṁ / kim	के ke	(ए)ताम् / (ए)तत् (e)Tām / (e)tad	ते/ एते te /ete	अम्बाम् ambām	अम्बे ambe	मित्रम् mitram	मित्रे mitre
तृतीया tritīyā	कया kayā		(ए)तया (e)taYā		अम्बया ambayā		मित्रेण mitreṇa	
चतुर्थी caturthī	कस्यै kasyai		(ए)तस्यै (e)taSyai		अम्बायै ambāyai		मित्राय mitrāya	
पञ्चमी pañcamī	कस्याः kasyāḥ		(ए)तस्याः (e)taSyāḥ		अम्बायाः ambāyāḥ		मित्रात् mitrāt	
षष्ठी ṣaṣṭhī	कस्याः kasyāḥ		(ए)तस्याः (e)taSyāḥ		अम्बायाः ambāyāḥ		मित्रस्य mitrasya	
सप्तमी saptamī	कस्याम् kasyām		(ए)तस्याम् (e)taSyām		अम्बायाम् ambāyām		मित्रे mitre	
(सम्बोधनम्) (sambodhanam)					हे अम्बे he ambe		हे मित्र he mitra	



स्य + इ → स्ये

स्य + अ → स्या

गीताश्लोकः gītāślokaḥ

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

indriyasyeṇdriyasārthe rāgadveṣau vyavasthitau ।

6th case 5th + i → sye चतु + तौ 1st dual

तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३ । ३४ ॥

तयोर्न वाशमागच्छेत्तौ ह्यस्या परिपन्थिनाः ॥ ३ । ३४ ॥

m + ā

In the object of this or that sense liking and disliking are set in ambush;
fall not into their power, for they are the besetters of the soul in its path.



Gita: A Source of Strength

I was able to face the challenges as External Affairs Minister only because of Bhagavad-Gita. Gita has answers to everybody's problems and that's why I said it while standing in the parliament that, everyone should read two shlokas of Gita everyday.

Smt. Sushma Swaraj

Former Minister of External Affairs of India

(14th February 1952 – 6th August 2019)

Conclusion



References

- ❑ Narendra. (1997). *Functional Sanskrit: its communicative aspect*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- ❑ Narendra. (2003). *Speak Sanskrit: the easy way*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- ❑ Roy, A. (Ed.). (1977). *The Message of the Gita: As Interpreted by Sri Aurobindo*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram Trust.



स्वस्त्यस्तु
svastyastu





NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

*Thank
you*

